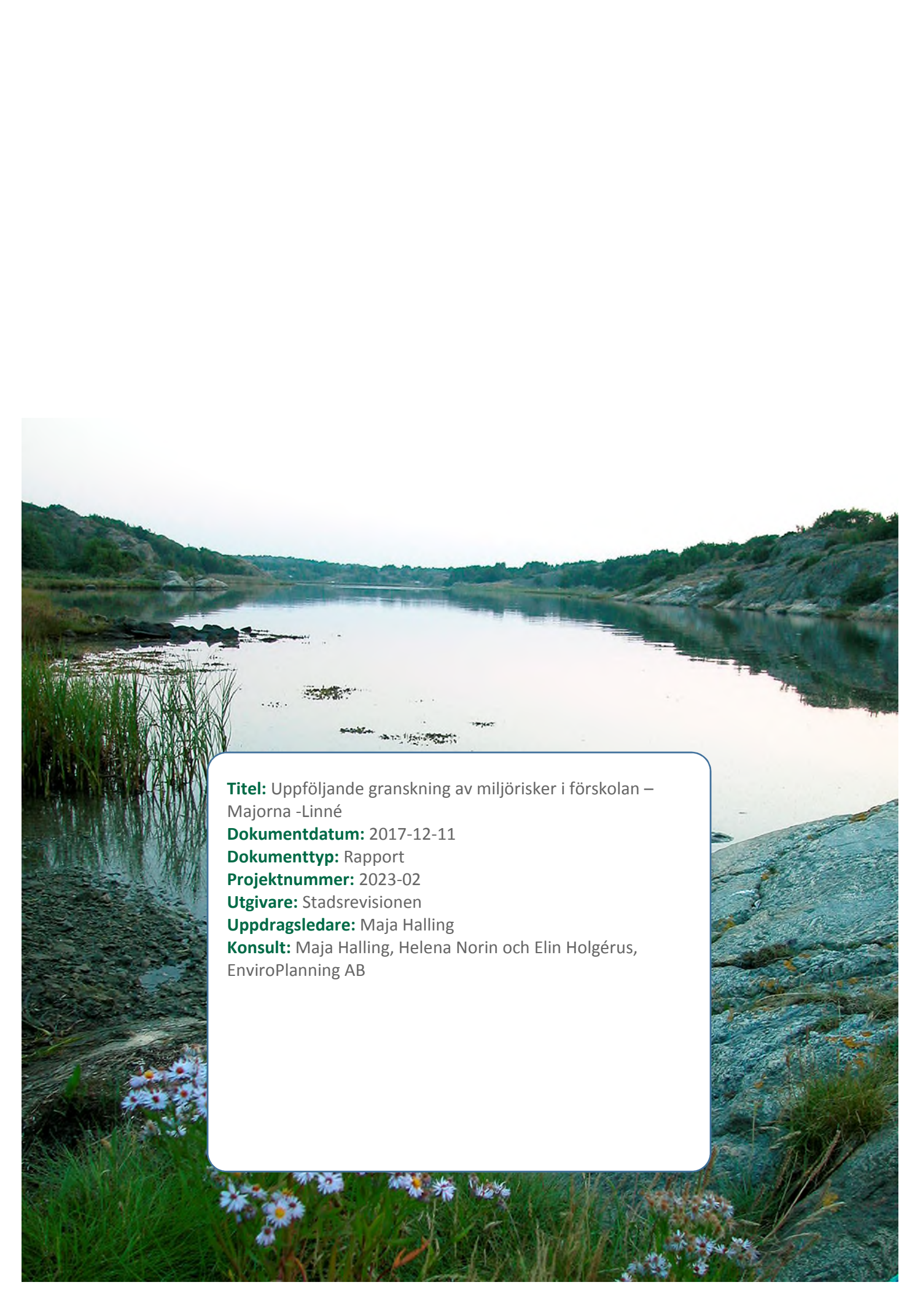

STADSREVISIONEN

Uppföljande granskning av miljörisker i förskolan
Majorna-Linné

Titel: Uppföljande granskning av miljörisker i förskolan –
Majorna -Linné

Dokumentdatum: 2017-12-11

Dokumenttyp: Rapport

Projektnummer: 2023-02

Utgivare: Stadsrevisionen

Uppdragsledare: Maja Halling

Konsult: Maja Halling, Helena Norin och Elin Holgérus,
EnviroPlanning AB

Innehållsförteckning

1	Utgångspunkt för granskningen	1
2	Syfte	2
3	Metod	2
4	Revisionskriterier	3
5	Revisionsfrågor	3
6	Ansvarsförhållanden	4
7	Styrande dokument	5
7.1	Göteborgs stads miljöprogram	5
7.2	Kemikalieplan Göteborgs stad	6
7.3	Vägen till en giftfri förskola	7
7.4	Egenkontroll enligt miljöbalken	7
8	lakttagelser	9
8.1	Ansvarsförhållanden	9
8.2	Upphandling och inköp av varor till förskolan	9
8.3	Befintliga rutiner	10
8.4	Leksaker, pyssel och textil.....	10
8.5	Möbler och inventarier	12
8.6	Laga och äta mat	14
8.7	Skötrum och hygien	14
8.8	Städrutiner och kemprodukter	15
9	Bedömningar	16
9.1	Ansvarsförhållanden	16
9.2	Ändamålsenliga rutiner och arbetssätt	17
9.3	Åtgärder enligt "Vägen till en giftfri förskola"	17
9.4	Förekomst av skadliga ämnen	19
	Bilaga A – Intervjuformulär	20
	Intervjuformulär Områdeschef förskola och Utvecklingsledare miljö.....	21
	Intervjuformulär Förskolechef	23

Stadsrevisionen har beslutat att en uppföljande granskning ska genomföras under år 2017 i syfte att bedöma om åtgärder genomförts i stadsdelen med syfte att minska barns exponering för skadliga ämnen i förskolan. EnviroPlanning AB har fått i uppdrag att genomföra den uppföljande granskningen.

1 Utgångspunkt för granskningen

Kommunfullmäktige har antagit lokala miljömål och ett miljöprogram för Göteborgs stad där kemikalier i barns miljö uppmärksammas. Utöver detta finns en kemikalieplan för staden som fokuseras på att minimera skadliga kemikalier i barns vardag. Det finns ett arbete i staden för en giftfri förskola. Det är ett projekt som stadsdelarna i Göteborgs Stad tillsammans ansökt om pengar för och startat under namnet "Giftfri förskola". Projektet har tagit fram ett stödmaterial som nu kan användas av förskolorna.

Våren 2015 genomförde EnviroPlanning på stadsrevisionens uppdrag en granskning i åtta förskolor i fyra av stadens stadsdelsnämnder. Syftet med granskningen var att klarlägga om det förekommer giftiga och skadliga ämnen i förskolorna. Syftet var också att fastställa om risken för att barn exponeras för skadliga ämnen hanteras på ett ändamålsenligt sätt.

Resultatet av granskningen i de åtta förskolorna presenterades i rapporten: "Miljörisker i förskolan". Granskningen visade på en rad åtgärder som bedömdes nödvändiga i syfte att:

minska den befintliga förekomsten av skadliga ämnen i förskolorna

minska risken att nya miljögifter kommer in i förskolorna.

Vissa av de nödvändiga åtgärderna avsåg förbättringar i rutiner och arbetsätt. Andra åtgärder handlade om att avlägsna giftiga eller potentiellt giftiga föremål från förskolemiljön.

Granskningen mynnade ut i att följande rekommendation lämnades till de fyra stadsdelsnämnderna:

Stadsrevisionen rekommenderar stadsdelsnämnden Askim-Frölunda-Högsbo/Majorna-Linné/Örgryte-Härlanda/Östra Göteborg att beakta de förslag till åtgärder som expertrapporten redogör för.

Stadsrevisionen har beslutat att en uppföljande granskning ska genomföras under år 2017 i syfte att bedöma om nämnden har genomfört de åtgärder som lyfts i rapporten. EnviroPlanning AB har fått i uppdrag att genomföra den uppföljande granskningen.

2 Syfte

Syftet är att utföra en uppföljande granskning av miljörisker för två förskolor vardera inom de fyra stadsdelsnämnderna Östra Göteborg, Majorna-Linné, Askim-Frölunda-Högsbo samt Örgryte-Härlanda. Uppdraget genomförs i enlighet med Stadsrevisionens uppdragsbeskrivning. Arbetet presenteras i fyra rapporter; en per stadsdelsnämnd där förskolorna beskrivs separat, men där slutsatser också dras för stadsdelsnämnden som helhet.

3 Metod

Granskningen har bestått av två moment.

1. Intervjuer med förskolechefer, områdeschef förskola och utvecklingsledare miljö.
2. Inventering av giftiga och skadliga ämnen på två förskolor i SDN Majorna-Linné: Haga Nygata och Svalebogatan

Skriftlig avstämning av gjorda iakttagelser har gjorts med förskolechef, områdeschef, sektorschef och utvecklingsledare miljö.

4 Revisionskriterier

Revisionskriterier är de bedömningsgrunder som stadsrevisionen utgår från vid analys och bedömningar. I den aktuella granskningen utgörs revisionskriterierna av:

- ◆ Göteborgs stads stöddokument Vägen till en giftfri förskola
- ◆ Stadsrevisionens granskningsrapport "Miljörisker i förskolan" från 2015
- ◆ Granskning av förekomst av skadliga ämnen sker med utgångspunkt från samma checklistor som i stadsrevisionens granskningsrapport "Miljörisker i förskolan" från 2015.

5 Revisionsfrågor

Stadsdelsförvaltningarna i Göteborgs Stad arbetar sedan hösten 2014 med projektet "Giftfri förskola". Ett stödmaterial "Vägen till en giftfri förskola" har tagits fram till stadens förskolor innehållande tjugotre åtgärder för att minska mängden kemikalier på förskolorna.

"Vägen till en giftfri förskola" riktar sig till förskolechefer och pedagoger och introducerades under våren 2015. Stödmaterialet innehåller olika åtgärder som valts ut på grund av sin betydelse för att minska mängden skadliga kemikalier i barns vardag. Att arbeta med åtgärderna i stödmaterialet är enligt stadsdelsnämndernas yttranden till stadsrevisionen ett sätt att ta sig an stadsrevisionens rekommendation.

Huvudfrågor som ska besvaras

1. Har stadsdelsnämnderna utvecklat ändamålsenliga rutiner och arbetsätt som minskar risken för att nya miljögifter kommer in i förskolorna?
2. Arbetar förskolorna med att vidta åtgärder enligt de 23 prioriterade åtgärderna i "Vägen till en giftfri förskola"? Vilka åtgärder är genomförda? När ska övriga åtgärder genomföras?
3. Har förekomsten av skadliga ämnen minskat på förskolorna sedan den förra granskningen?

Granskningen har enbart omfattat stadsdelsnämndernas ansvarsområden. Det innebär att granskning av utomhusmiljön och själva byggnaden, där Lokalnämnden har ett stort ansvar, inte omfattats av granskningen.

6 Ansvarförhållanden

Ansvar för förskolemiljön berör flera olika förvaltningar i Göteborgs Stad. Stadsdelsnämnderna är huvudmän och ansvarar för verksamhet inom förskola. Stadsdelsförvaltningarna utför den verksamhet stadsdelsnämnderna har beslutat om. I varje stadsdel finns en sektorschef för utbildning som ansvarar för verksamheten inom förskolan och under denne finns områdeschef förskola, förskolechef och personalen ute på förskolorna. Städningen och måltiderna i förskolorna organiseras också av stadsdelsförvaltningen, men ligger inte under sektor utbildning.

Lokalförvaltningen är ansvarig för lokalerna där förskoleverksamheten bedrivs. Ofta gäller det både inne- och utemiljö. Det innebär att det är lokalförvaltningen som förvaltar lokalerna och styr vilka material som används vid ny- och ombyggnation respektive underhåll. Det faktiska arbetet utförs sedan av olika entreprenörer som upphandlas av Lokalförvaltningen.

Park- och naturförvaltningen är i vissa fall ansvarig för utomhusmiljön på förskolorna om inte Lokalförvaltningen är det.

Miljöförvaltningens avdelning för miljötillsyn bedriver tillsyn mot förskolorna med avseende på inomhusmiljöfrågor som ventilation, städning, hygien och buller. Det är miljöförvaltningen som har tillsyn över förskolans egenkontrollprogram, där kemikalieförteckningen ingår som en del. Miljöförvaltningen har fokuserat kemikalietillsynen på tvätt-, disk- och rengöringsmedel. Miljöförvaltningen leder det nyinrättade kemikalierådet där representanter från lokalförvaltningen, förvaltningen inköp och upphandling, SDF Västra Hisingen och park- och naturförvaltningen också ingår.

Förvaltningen inköp och upphandling ansvarar för upphandlingen av de varor och produkter som förskolorna har möjlighet att köpa in till sin verksamhet. För de typer av produkter som ofta köps in till förskolorna har ramavtal tagits fram av Upphandlingsbolaget där särskilda krav ställts på utvalda varor. Det är Upphandlingsbolagets ansvar att kontrollera att kraven uppfylls både vid avtalsskrivning och under avtalstiden. Förskolepersonalen har dock möjlighet att köpa även andra varor än just de som handlats upp i sortimentet från den leverantör som vunnit ramavtalsupphandlingen. För varor där det inte finns ramavtal sköter stadsdelsnämnden själv upphandlingen och formulerar kraven.

Kretsloppsnämnden inverkar också på förskolor vad gäller avfallshantering.

7 Styrande dokument

I kapitlet beskrivs de styrande dokument som i huvudsak legat till grund för granskningen.

7.1 Göteborgs stads miljöprogram

Göteborgs stads miljöprogram innehåller 212 åtgärder som Göteborgs Stad ska göra för att bidra till att nå de lokala miljömålen. Lokala miljömål finns inom tolv olika områden där det också finns nationella miljömål. Miljöprogrammet har antagits av kommunfullmäktige och Miljö- och klimatnämnden är ansvariga för att följa upp programmet. Att de olika åtgärderna genomförs ansvarar de olika fack- och stadsdelsnämnderna respektive de kommunala bolagen för.

Alla åtgärder är sådana som Göteborgs Stads verksamheter har inflytande över och kan besluta om. De flesta åtgärder ska vara genomförda senast år 2020.

Det lokala miljömålet Giftfri miljö uttrycks som

Göteborg ska vara så giftfritt att inte människor eller miljö påverkas negativt.

Till målet finns tre olika delmål knutet:

Minskad förekomst av miljögifter i barns vardag.

Utfasningsämnen ska inte användas eller släppas ut i Göteborg.

Förorenade områden i Göteborg ska inte orsaka skada på människors hälsa eller miljö.

För att miljömålet och delmålen ska kunna uppnås finns olika åtgärder utpekade. Många påverkar miljön i förskolan, några av de mest relevanta för förskolan är

24. Revidera "Program för miljöanpassat byggande"

78. Ta fram åtgärder för ökad insamling av elektronik och farligt avfall.

95. Kontrollera potentiellt skadliga förpackningsmaterial

169. Inför miljöledningssystem eller miljöcertifiering i alla kommunens verksamheter

173. Utbilda kommunens personal om miljömålen.

177. Öka utbudet av ekologiskt och vegetariskt på kommunala restauranger och kaféer.

194. Kvalitetssäkra insamlingen av farligt avfall i stadens verksamheter.

199. Dokumentera användningen och påskynda utfasningen av utfasningsämnen.

201. Ta fram och följ upp kemikaliekraV vid upphandling, i första hand för varor och produkter i barns vardag.
204. Tydliggör miljöanpassade produkter i Winst.
208. Öka andelen miljömedvetna inköp av inredning.
209. Utred möjligheten att starta upp ReMiDa – ett kreativt återvinningscenter
210. Ta fram pedagogiskt material om matens miljöpåverkan.

7.2 Kemikalieplan Göteborgs stad

Stadens kemikalieplan kan ses som en utveckling av åtgärder i miljöprogrammet. Kemikalieplanen är fastställd av Miljö- och klimatnämnden, men arbetet med att genomföra de åtgärder som presenteras i planen behöver andra nämnder bidra med. Planen fastställdes under 2014 och åtgärder ska vara genomförda fram till 2017.

Planen innehåller fyra olika åtgärder:

- ◆ Miljöförvaltningen skapar tillsammans med andra berörda förvaltningar och bolag en särskild funktion - ett kemikalieråd. Rådet ska vara pådrivande i stadens arbete med att åtgärder i planen genomförs.
- ◆ Förvaltningar och bolag dokumenterar och redovisar användningen av märkningspliktiga kemiska produkter och dess ingående ämnen. Detta gäller även användningen genom inköpta tjänster och i entreprenadverksamhet.
- ◆ Förvaltningar och bolag fasar ut farliga ämnen i kemiska produkter. Detta gäller även användningen genom inköpta tjänster och i entreprenadverksamhet.
- ◆ Förvaltningen inköp och upphandling tar i samarbete med kemikalierådet fram kemikaliekraV som ska användas vid upphandling – i första hand för prioriterade varor, kemiska produkter och övriga prioriterade produkter i barns vardag och följer upp dessa.

7.3 Vägen till en giftfri förskola

Det lokala miljömålet Giftfri miljö innebär att Göteborg ska vara så giftfritt att inte människor eller miljö påverkas negativt. I Göteborgs stads kemikalieplan (2014-2017) är det tydliggjort att staden ska börja med att fokusera på barns miljöer. De ämnen eller kemikalier som är prioriterade att få bort är de så kallade utfasningsämnena. Dessa ämnen kan orsaka cancer, skada vår arvs massa, minska våra möjligheter att få barn eller påverka våra hormonsystem. De kan också vara extremt långlivade och ansamlas i människor och djur. Ambitionen inom Giftfri förskola är helt enkelt att förskolemiljön ska vara så giftfri att människor och miljö inte påverkas negativt.

För att förskolorna ska nå målet för en Giftfri förskola behöver 23 åtgärder genomföras före 2018. 23 viktiga åtgärder har valts ut på grund av sin betydelse för att minska mängden skadliga kemikalier som barn utsätts för i sin vardag. Det handlar om åtgärder inom områdena:

- ◆ Leksaker och pyssel
- ◆ Kemikalier och avfall
- ◆ Inredning
- ◆ Hygien och städning
- ◆ Inköp
- ◆ Mat och tillagning

Göteborgs stad har tagit fram stödmaterial för arbetet med Giftfri förskola bland annat i form av dokumentet "Vägen till en giftfri förskola" som innehåller information om ovan nämnda åtgärder och ansvarsfördelning i arbetet. Detta och kompletterande stödmaterial till personal och föräldrar finns tillgängligt på Göteborgs stads hemsida.

7.4 Egenkontroll enligt miljöbalken

Enligt miljöbalken ska den som driver en verksamhet som kan äventyra hälsa eller miljö arbeta med egenkontroll. Det innebär att verksamheten ska planeras och kontrolleras för att förebygga miljö- eller hälsoskador. Egenkontrollen ska anpassas till den egna verksamheten. En verksamhet med stora risker för skador på miljö eller hälsa bör därför ha en mer omfattande egenkontroll än en verksamhet med små risker. Den som driver verksamheten ska identifiera, undersöka och bedöma riskerna.

Kemiska produkter som hanteras i verksamheten och som kan påverka miljö och hälsa negativt ska dokumenteras i en kemikalieförteckning. Där ska ingå uppgifter om produktnamn, omfattning, förbrukning och lagring, användningsområde, information om hälso- och miljöskadlighet samt klassning med avseende på hälso- och miljöskadlighet.

Kemikalieförteckningen ska hållas uppdaterad och det ska finnas aktuella säkerhetsdatablad för samtliga kemikalier. En dokumenterat ansvarig för kemikalieförteckningen ska finnas. Kemikalieförteckningen kan fungera som ett hjälpmedel vid utbyte av miljö- och hälsoskadliga produkter, genom den så kallade substitutionsprincipen, och uppföljning av företagets miljöarbete.

8 Iakttagelser

8.1 Ansvarsförhållanden

Det kan konstateras att flera nämnder har inflytande på miljön i förskolan. Inom stadsdelsförvaltningarna finns miljökompetens, men inte särskild kemikaliekompetens. På de granskade förskolorna finns ingen kemikaliekompetens.

Det kan konstateras att på de två inventerade förskolorna saknas kemikalieförteckningar för kemiska produkter som används i den pedagogiska verksamheten och vid disk och städning. Att det ska finnas kemikalieförteckning är ett lagkrav i och med kravet på egenkontroll i miljöbalken. Detta tyder på ansvaret inte är tillräckligt tydligt delegerat eller prioriterat.

Frågan om kemikalieförteckning försvåras av att pedagogisk verksamhet, städning och måltider i förskolorna organiseras av olika delar inom stadsdelsförvaltningen. Detta innebär att förskolechefen ej ansvarar för städ- och måltidspersonalen och på så sätt får mindre kunskap och inflytande över miljörisiker relaterade till kök och städning. Det faktum att kemikalieförteckning saknas både för kemiska produkter som används i den pedagogiska verksamheten och vid disk och städning

Enligt områdeschef för förskola är det förskolechefen som ansvarar för att åtgärder i "Vägen till en giftfri förskola" genomförs. Förskolechefer har fått utbildning i form av olika workshops, men plan för kontinuerlig utbildning av personal inom kemikalieområdet saknas. Stadsdelen står i begrepp att införa ett kemikalierregister (Chemsoft).

8.2 Upphandling och inköp av varor till förskolan

Inköp till de granskade förskolorna görs nästan uteslutande genom kommunens inköpssystem Winst.

Förskolechef för Haga Nygata förutsätter att de produkter som finns med i Winst ska vara utan utfasningsämnen, hänvisar till att inköp sker via Winst vid frågan om de använder miljömärkta och parfymfria produkter samt vid diskussion om rutiner för att minska kemikaliebelastningen på förskolan. Förskolan följer inte upp ställda miljökrav utan tror att upphandlingsansvarig gör detta. Vid frågan om ifall andelen miljömedvetna inköp har ökat menar förskolechefen på Svalebogatan att det har ökat och att anledningen är att det finns bättre märkning på produkterna idag. Inköpsansvarig på förskolan instämmer i detta och menar att producenterna blivit bättre på att märka upp sina produkter med "tummen upp" och "gröna lövet".

8.3 Befintliga rutiner

Utvecklingsledare miljö har tagit fram rutiner för att uppfylla stadens kemikalieplan. Dessa rutiner verkar till viss del vara implementerade ute i de inventerade förskolorna, men mer arbete behövs.

Se ovan ang. förskolechefen på Haga Nygata och tillit till rutin vid inköp via Winst för att köpa in miljömärkt, etcetera. Uppföljning av miljökrav görs ej av personalen på Svalebogatans förskola, de förutsätter att detta görs via upphandling i Winst.

8.4 Leksaker, pysssel och textil

Textilier

På båda förskolorna finns rutiner för regelbunden tvätt av madrassöverdrag, filter och kuddar (Haga Nygata), däremot troligt ej för gosedjur (intervju Haga Nygata). Rutin för att tvätta nya textilier finns på Svalebogatan, men saknas på Haga Nygata.

Tvättmedlet är ej miljömärkt på Haga Nygata, på Svalebogatan är det miljömärkt och parfymfritt. Inget sköljmedel används på någon av förskolorna.

Leksaker med metalledlar

Redskap och kastruller av metall (Haga Nygata) och småbilar med metalledlar och avskavd färg (Svalebogatan) finns på förskolorna, men däremot inga metallföremål med synliga lödningspunkter. På båda förskolorna finns handväskor med metalledlar som kan misstänkas innehålla bly.

Plastleksaker

På Svalebogatan framgår under intervju med förskolechefen att plastleksaker som innehåller PVC, som är omärkta eller tillverkade före 2007 rensats ut på förskolan. Under inventeringen noteras leksaker av både hård och mjuk plast. En del av de hårdare plastleksakerna är transparenta (ABS-plast), bland annat plastleksaker med magneter (Magnatiles från Lekoklar, CE-märkta). De mjuka plastleksaker som noteras (smådjur och doktorslek med plastdetaljer) består troligtvis av PVC. Det finns både nya och CE-märkta plastleksaker. Många plastleksaker är kvar sedan inventeringen 2015.

På Haga Nygata framgår under intervju med förskolechef att plastleksaker som innehåller PVC, är omärkta eller från före 2007 ska ha tagits bort men menar att det råder viss osäkerhet kring vad som är gammalt och vad som ska bort. På inventeringen noteras både hård- och mjukplast. Exempel på leksaker av mjukgjord PVC är plastdjur, doktorsleksaker, massageboll, boll med fransar, EVA-klossar och mjuka fotsteg av gummi. En del plastleksaker har CE-märkning och består av plaster som polypropen, polyeten och nylon. Någon

plastleksaker har märkningen år "2000", någon "made in China", vissa saknar märkning och några av plastleksakerna luktar starkt. Några plastleksaker är glansiga och känns något feta.

Många av de saker som noterades som ej lämpliga som leksaker 2015 (stämning-lampor, lampor med dioder, bollar i mjukplast) återfanns vid återbesöket samlade i en låda som var placerad på en hylla i ett av lekrummen. Kanske var det insamlat för att slängas eller undanplockat men inte ännu slängt.

Elektronik

På Svalebogatan framgår under intervju med förskolechefen att lek-elektronik som mobiltelefoner, sladdar och tangentbord enligt pedagogerna är borttagna. Under inventeringen noteras inget sådant i lokalerna. Under inventeringen 2015 noterades särskilt att det satt uppe många läsplattor på väggarna på förskolan vilket ej noteras under inventeringen 2017. En CE-märkt batteridriven leksak noteras. Vid föregående revision, då leksaken också fanns på förskolan, bedömdes den ej vara tillverkad före 2006.

På Haga Nygata framgår under intervjun med förskolechefen att lek-elektronik som mobiltelefoner, sladdar och tangentbord ska ha tagits bort. På förskolan hittas inte denna typ av elektronik och noterades inte heller 2015. På förskolan finns andra typer av elektroniska leksaker, varav en del har CE-märkning och en del ej. Det noterades att upphängda stämning-ljus med glitter (lysdioder), ej CE-märkta och ej avsedda som leksaker, fanns på förskolan 2017 och liksom vid tidpunkten för inventeringen 2015.

Föremål ej avsedda som leksaker

På frågan om Svalebogatan rensat ut föremål som inte är avsedda som leksaker svarar förskolechefen att det ska vara bortrensat men att det ibland dyker upp saker ur gömmorna då det är en gammal förskola. Hon menar även att det är ett kontinuerligt arbete att rensa och att medvetenheten är hög bland pedagogerna.

På Svalebogatan noterades bland annat pysselmaterial som ej är avsett som leksaker. Exempel på detta är diverse naturmaterial, exempelvis kottar, återvunna material som gamla förpackningar och knappar, och utöver detta glimmermineral. Bland utklädningskläderna finns handväskor av misstänkt konstskinn med metall detaljer och barnbadskor med gummerad sula.

Enligt förskolechefen på Haga Nygata har föremål som inte är avsedda som leksaker rensats ut, på förskolan finns toarullar och liknande, men hon uttrycker att det är svårt att veta vad som ska bort.

På Haga Nygata noterades pysselmaterial som ej är avsett som leksaker. Exempel på material som hittades var gips, gamla LED-lampor, tårtpapper, klisretetiketter, ballonger och korkar. Det fanns även stämning-ljus med glitter

(lysdioder) som varken är CE-märkta eller avsedda som leksaker. Handväskor med metall detaljer och en väska i konstskinn som även noterades 2015 fanns kvar 2017.

Pysselmaterial

PVC-produkter noterades på båda förskolorna. Äldre förkläde av PVC fanns på Svalebogatan och vaxduk av PVC på Haga Nygata. På Haga Nygata är förklädena omärkta men består troligen ej av PVC utan vävbunden PU, eventuellt någon nylon.

På Haga Nygata noterades inga tuschpennor men vad gäller kriterier saknas förpackningar vilket gör det svårt att bedöma innehåll. På Svalebogatan fanns tuschpennor (troligen vattenbaserade, Berol papermate), både CE-märkta och omärkta oljepastellkriterier samt CE-märkta pennor. Märkningspliktiga kemikalier (färger) fanns bland pysselprodukterna på Haga Nygata, i övrigt var färgerna vattenbaserade. Det lim som noteras är vattenbaserat.

På Svalebogatan fanns bland pysselmaterialet både vattenbaserade, CE-märkta och omärkta oljepastellkriterier, CE-märkta pennor och annan färg som troligt är vattenbaserad men ej angivet CE-märkt. Lim fanns i flera utföranden: ett par vattenbaserade och CE-märkta, trälim ej farlighetsmärkt, limpistol och ett lösningsmedelsbaserat, brandfarligt lim (RX lim) som hittades förvarat åtkomligt för barn.

Två sorters ansiktsfärg hittades på Svalebogatans förskola, den ena CE-märkt, vattenbaserad och den andra innehållande metyl-, butyl-, propylparaben. Inget teatersmink noterades på Haga Nygata men däremot CE-märkt fingerfärg.

På Haga Nygata noteras CE-märkt cernitlera.

8.5 Möbler och inventarier

Mjuka klossar och madrasser

På förskolorna finns många olika sorters lekkuddar och madrasser.

På Svalebogatan noterades under revisionen 2015 att madrasserna var utbytta vilket bekräftas i intervjun med Svalebogatans förskolechef 2017 som förtydligar att inköp troligen skett via Winst. Under inventeringen noteras (Lekolär-)madrasser i kallskum klädda med plastfolie, ej vävbunden. En stor, äldre gympamadrass, som enligt personalen är ca 5 år gammal och har överdrag av PVC och kallskumskärna, beskrevs i revisionen från 2015 och noteras även under inventeringen 2017. Några madrasser ser ut att ha överdrag i konstskinn och andra av PU-belagd trikå. Det finns även madrass (ABA skol) med konstläderöverdrag som innehåller freonfritt kallskum och är klätt med

ftalatfritt konstläder. Några lekkuddar har tygöverdrag och innehåller troligtvis kallsaum.

På Haga Nygata informerar förskolechefen under intervjutillfället om att madrasser inte bytts ut, men att det beställts nya till hela stadsdelen Majorna-Linné som kommer inom kort. Förskolechefen tror att någon typ av lekkuddar av PVC finns på någon enskild avdelning.

Vid inventering noteras lekklossar med PVC överdrag och olika slags innehåll, bland annat kallsaum. Det finns även lek-/balanskuddar (nyckelpigor) med PVC-konstläderytskikt. Dessa kommenteras i revisionen 2015 "(...) antagligen PVC-överdrag, helt nya och antagligen från Lekolär". Det finns även lekkuddar med bomullsöverdrag och polyeterkärna.

Vävarmerade PVC-madrasser (märkta ERRESS) med gammal madrass inuti som håller på att gå sönder och smular sig noterades 2015 och finns kvar även under inventeringen 2017.

Det finns även madrasser med svart vävt överdrag, ej PVC, innehållande grå skumgummikärna och andra med blått plastfolieöverdrag, bitvis spruckna (med avtagbara madrasskydd, frottéöverdrag). De flesta madrasser har vävt överdrag av olika modeller, ca 30% madrasserna har blått plastöverdrag.

Soffor och fåtöljer

På Haga Nygata finns soffa med trästomme med avtagbart tyg på kuddar och dynor som ser relativt ny ut. Det finns en saccosäck, även noterad under inventering 2015 med följande beskrivning: tvättbart fodral, nonvoven påse, EPS kulor, inköpt 2013. På Svalebogatan finns en soffa med trästomme som ser äldre ut. Det finns även soffkuddar i ett skåp och en kuddhörna, oklart hur gamla. Förskolechefen tror dock inte att det finns möbler från 70-, 80-tal.

Övriga möbler

Haga Nygata har bord med mjukgjord yta i kök och pysselrum (PVC) och vaxduk av PVC i pysselrum. Svalebogatan har nyare låga bord på småbarnsavdelningen, utan märkning, troligen ej PVC. Några äldre bord ser ut att ha en yta av PVC. Noterad vaxduk är troligtvis av akrylatbelagd polyester.

Haga Nygata har en del mattor av syntetmaterial, vissa med gummerad undersida (lekmatta och hall) med övre del av syntetmaterial och även PEVA-skumgummimatta.

Svalebogatan har entrémattor med gummerad undersida som är något trasiga samt vävda mattor med skumgummiundersida.

8.6 Laga och äta mat

På Haga Nygata inventeras tillagningsköket som levererar mat till förskoleavdelningar i stadsdelen. Svalebogatans kök är ett mottagningskök som tar emot mat till sina avdelningar.

I tillagningsköket på Haga Nygata hittas plastfolie av PVC-film under inventeringen vilket är en försämring sedan 2015 då det noterades att den använda plastfolien var av PE -plast. Handskar är av nitril och polyeten, även diskhandskar i vinyl, ftalatfria.

Köket har uteslutande gjutjärnspannor. Många redskap är i trä och rostfritt och besticken är av metall. Köksansvarig säger sig ha tagit bort många redskap i plast. Exempel på plastredskap som noteras är slickepott, smörkniv, pensel, skrapor, citruspress, rörspade och någon slags åror (stora redskap för omrörning) kanske av teflon. Skärbrädorna är av plast. Byttor till sallad och kallt är av polykarbonat och baljor av polypropen för råkost. Tillbringare och pipmuggar och vissa glas är av polykarbonat, andra av polypropen eller av glas.

Vad gäller metallförpackningar märks en klar förbättring vid inventeringen sedan 2015 då flertalet livsmedel köptes in i metallförpackning. Ansvarig menar att det fortfarande kan hända att det köps in men att det har minskat sedan sist. Inga konserver noteras dock i matförrådet vid inventeringen. I övrigt noteras: melamintallrikar, TPE-haklappar, margarin i sprayflaska, samt flytande margarin i plastförpackningar.

Svalebogatans mottagningskök har grytor av aluminium och en grötgryta i teflon (likt 2015). En del redskap är av genomskinlig plast, troligen polykarbonat, en del i polypropen, polyeten och nylon. Tillbringare och pipmuggar finns i polykarbonat (märkta bisfenol A fria). Även skärbräddor är i polyetenplast.

Bestick av rostfritt stål, assietter i porslin, tillbringare i metall. Uppläggningsfat i glas, rostfritt och porslin. Det finns porslinstallrikar och assietter, men de verkar inte användas.

Vad gäller metallförpackningar förekommer detta ej vid inventeringen.

Handskar som används är av nitril vilket är en förbättring sedan 2015 då vinyl användes.

8.7 Skötrum och hygien

Förskolorna har skötbäddar med avtagbart material av konstskinn respektive plast, gissningsvis PVC, vilket innebär att detta är oförändrat sedan 2015. I produktväg används på båda förskolor nitrilhandskar, men ingen av dem använder våtservetter. Haga Nygata använder oparfymerad tvål som saknar miljömärkning. Varje barn har sin egen hudkräm, vilka saknar miljömärkning. På Svalebogatan används tvättbalsam och hudkräm utan miljömärkning men oparfymerad miljömärkt tvål. I övrigt används: ej miljömärkta luftförbättrare

och doftpinnar på personaltoalett på Haga Nygata och ej miljömärkt ytdesinfektion.

Rutin för tvätt av händer finns på båda förskolorna enligt förskolecheferna.

8.8 Städ rutiner och kemprodukter

På båda förskolorna städas det när barnen är på plats. Oftast försöker personalen gå ut med barnen när städning pågår på avdelningen. Städpersonalen kan också passa på att städa när barnen är utomhus. Någon rutin finns dock inte för detta på någon av förskolorna.

Vad gäller dammtorkning skiljer det sig på de båda förskolorna. Exakt vad som gäller på Haga Nygata verkar vara oklart. Enligt en del av personalen utförs dammtorkning och andra är osäkra men det är klart att det inte förekommer några klagomål på städningen på avdelningarna. På Svalebogatan utförs viss dammtorkning av städpersonal (fönsterkarmar) och viss städning ingår i personalens vardagliga arbete.

Kemikalieförteckning med märkningspliktiga städprodukter finns på både Svalebogatan och Haga Nygata. De är dock ej regelbundet uppdaterade. På Svalebogatan förvaras denna i mottagningsköket och på Haga Nygata i tvättstugan. Primärt förvaras städkemikalier i separata låsta förråd på båda förskolorna. Vissa märkningspliktiga produkter förekommer även på avdelningarna, men på båda förskolorna är kemiska produkter förvarade på ett säkert sätt, högt uppställda och långt in mot vägg. På Haga Nygata finns i avdelningsköket exempelvis hand- och maskindiskmedel, båda utan miljömärkning, och hand- och ytdesinfektionsmedel. Bedömningen vid inventeringen är att det finns många kemiska produkter på Haga Nygata.

Även på Svalebogatan noteras många kemiska produkter. På Svalebogatan finns förutom flertalet produkter i städskrub (till exempel brandfarlig låstinare, låsolja och smörjolja utan miljömärkning, miljömärkt trä- och väggfärg, fönsterkitt) exempel på enstaka varningsmärkta kemikalier som vid inventeringen står undanställda långt upp och inne i skåp i tvättstugan (varningsmärkt kontaktlim och grafitolja).

9 Bedömningar

De bedömningar som görs baseras på de frågor som ställs i granskningen, de svar vi fått vid intervjuer och resultatet från de inventeringar som genomförts.

9.1 Ansvarsförhållanden

Stadsdelsförvaltningen har resurser för arbete med giftfri förskola i form av utvecklingsledare miljö. Hen har jobbat med miljörisker i förskola sedan förra revisionen, bland annat genom att upprätta handlingsplan och följa upp arbetet ute på förskolorna med Giftfri förskola.

Det är tydligt att även om stadsdelsförvaltningen centralt har resurser och arbetar med Giftfri förskola så behövs ytterligare insats från förskolechef och förskolepersonal för att rutinerna ska genomsyra det dagliga arbetet. För att förbättra detta arbete behövs ytterligare förankring, men även acceptans hos förskolechefer för de av staden beslutade åtgärderna.

Det faktum att förskolechefen ej alltid ansvarar för städpersonalen och på så sätt har mindre kunskap och inflytande över miljörisker relaterade till kök och städning har inneburit att till exempel kemikalieförteckningen saknas. Detta är ett exempel på att det saknas eller är svårt att urskilja vem som har det övergripande ansvaret för kemikalierisker i förskolan.

Det är därför nödvändigt att rutiner eller former för samarbete inom förvaltningen förtydligas så att det blir möjligt att lättare få överblick över miljöriskerna i förskolan. Särskilt viktigt är det att det förtydligas vem som har ansvar för att kemikalieförteckning enligt miljöbalkens krav på egenkontroll upprättas och tar upp både kemiska produkter som används i pedagogisk verksamhet, kök och städning.

Stadsdelsförvaltningen litar på att de produkter som kan avropas i Winst uppfyller ställda miljökrav. Att det finns många ej miljömärkta hygienprodukter kan bero både på att miljömärkningskriterier saknas för aktuell produktgrupp eller att förvaltningen inköp och upphandling ej ställt detta som krav. Stadsdelsförvaltningen bör informera förvaltningen för inköp och upphandling om att de önskar ett miljömärkt sortiment för att påverka sortimentet i framtida upphandlingar.

9.2 Ändamålsenliga rutiner och arbetsätt

Majorna-Linné bedöms ha mindre väl fungerande system med rutiner att genomföra åtgärder kopplade till stadens kemikalieplan och miljöprogram. Rutiner finns, men följs inte ut på förskolorna. Det gäller till exempel att skapa och regelbundet uppdatera den lagstadgade kemikalieförteckningen, utrensning av gamla produkter samt förvaring av kemikalier. Positivt är att stadsdelen håller på att ta i bruk kemikalierregistret Chemsoft, något som kommer att underlätta arbetet med att ha en uppdaterad kemikalieförteckning. Jämfört med 2015 har förbättringar skett främst genom utrensning av material som inte är leksaker och gamla leksaker.

9.3 Åtgärder enligt "Vägen till en giftfri förskola"

I nedanstående tabell finns markerat vilka åtgärder enligt "Vägen till en giftfri förskola" som bedömts ha genomförts helt (grönt), delvis (gult) eller inte (rött). Mer detaljer återfinns i kapitel 8. Iakttagelser. I vissa fall när förskolechef i intervjuer angett att åtgärder genomförts, men inventering visat samma resultat som 2015 har detta bedömts som att åtgärden ej är genomförd.

Åtgärd	Haga Nygata	Svalebo- gatan
1. Tagit bort lek-elektronik som mobiltelefoner, sladdar och tangentbord		
2. Rensat bland leksaker som inte är leksaker. Byggmaterial, väskor och skor av låtsasskinn i PVC-plast, kromgarvat läder samt oäkta metallsmücken är exempel på varor som kan innehålla ämnen som är skadliga för hälsa och miljö.		
3. Rensat bland plastleksaker (PVC och omärkt och före 2007)		
4. Rutin för att skölja eller torka av leksaker		
5. Rensat bland pysselmaterial (märkningspliktigt, PVC mm)		
6. Rensat bland kemiska produkter (gamla eller märkningspliktiga). Förvaring av märkningspliktiga.		
7. Finns kemikalieförteckning med tillhörande säkerhetsdatablad?		

8. Fasat ut kemiska produkter med utfasningsämnen.		
9. Sorterat avfall, även farligt avfall.		
10. Rutin för att hantera trasiga lågenergilampor rätt.		
11. Rensa bland madrasser och lekkuddar från före 2007. Ingen PVC. Ny ska vara miljömärkta.		
12. Bytt ut gamla möbler av skumgummi och konstläder		
13. Bytt ut textilier med specialfunktioner (smutsavvisande, antibakteriella och flamsäkra). Nya textilier miljömärkta av naturmaterial.		
14. Rutin för tvätt av textilier och mjukdjur.		
15. Rutin för att tvätta händer innan maten och efter kontakt med kemiska produkter (t ex färg)		
16. Rutin för att städa när barnen inte är i samma rum.		
17. Handskar av nitril eller polyeten används.		
18. Miljömärkta och parfymfria hygienprodukter används.		
19. Andelen miljömedvetna inköp har ökat.		
20. Prioriterat ekologiskt och serverat mer vegetariskt.		
21. Undviker plast ihop med varm mat		
22. Undviker teflon och använder inte aluminium ihop med sura livsmedel.		
23. Spola i vattenkranen tills vattnet blir kallt för att undvika tungmetaller och bakterier.		

9.4 Förekomst av skadliga ämnen

Det är vår bedömning att förekomsten av skadliga ämnen minskat på de undersökta förskolorna.

Förekomsten av följande ämnen bedöms ha minskat på Haga Nygata:

Ftalater (förekommer i olika produkter av PVC)

Förekomsten av följande ämnen bedöms vara oförändrad på Haga Nygata:

Tungmetaller (tex detaljer på handväskor eller metalleksaker)

Lösningsmedel (från sprayfärg eller tuschpennor)

Flamskyddsmedel (från gamla madrasser)

Bisfenol-A (från tillbringare och muggar i polykarbonat)

Förekomsten av följande ämnen bedöms ha minskat på Svalebogatan:

Ftalater (förekommer i PVC)

Tungmetaller (tex detaljer på handväskor eller metalleksaker)

Flamskyddsmedel (från elektronik och gamla madrasser)

Förekomsten av följande ämnen bedöms vara oförändrad på Svalebogatan:

Lösningsmedel (från färg och lim)

Bisfenol-A (från tillbringare och muggar i polykarbonat)

Bilaga A – Intervjuformulär

Intervjuformulär Områdeschef förskola och Utvecklingsledare miljö

◆ Frågor ställda vid intervju med Områdeschef förskola och Utvecklingsledare miljö:

- 1) Vilket är ditt/era ansvarsområden?
- 2) På vilket sätt inför SDF kemikalieplanen i sin verksamhet (bl. a förskolor)?
- 3) Vilka resurser avsätts inom SDF för att kemikalieplanen ska uppnås (t ex personal, utbildning)?
- 4) Finns skriftliga rutiner för kemikaliearbetet inom SDF?
- 5) Hur fördelas ansvaret inom SDF resp. Kommunövergripande för att förskolor ska bli giftfria?
- 6) Vilken roll och vilket ansvar har de olika enheterna på stadsdelsförvaltningen för att förskolemiljön inte innehåller några skadliga kemikalier.
- 7) Vem har ansvar och vem utför arbete med att en förskola dokumenterar och redovisar förskolans användning av märkningspliktiga kemiska produkter?
- 8) Hur fungerar arbetet med att fasa ut utfasningsämnen inklusive hormonstörande ämnen på SIN-listan i märkningspliktiga kemiska produkter?
- 9) Hur fördelas ansvaret mellan förskola, städ och måltidsservice vad gäller kemikalieförteckning?
- 10) Finns det en uppdaterad kemikalieförteckning på förskolan?
- 11) Har förskolepersonalen kunskap om kemikalieförteckningen och dess innehåll?
- 12) Är märkningspliktiga pysselprodukter uppförda på förskolans kemikalieförteckningar?
- 13) Är märkningspliktiga städkemikalier uppförda på förskolans kemikalieförteckningar?

- 14) Finns det någon rutinbeskrivning på den enskilda förskolan som anger hur personalen skall agera och vad de skall tänka på för att reducera förekomsten av skadliga ämnen i förskolan?
- 15) Finns det en rutin som anger hur personalen ska agera om en lågenergilampa går sönder?
- 16) Finns det en rutin om att tvätta alla nya textilier?
- 17) Finns det en rutin för hur man ska undvika att utsätta barnen för skadliga gaser när man laminerar eller stryker pärlplattor?
- 18) Tas leksaker och annat material emot av föräldrar? Görs en bedömning i samband med detta med avseende på kemikalieinnehåll i materialet?
- 19) Finns det rutiner för att minska kemikaliebelastningen på förskolorna?
- 20) Finns rutiner för att följa upp att de miljökrav som ställts i ramavtalsupphandlingen uppfylls för de varor SDF beställer?
- 21) Har förskolepersonalen genomgått någon form av utbildning om skadliga ämnen och får personalen lära sig hur de skall agera för att reducera barnens och personalens exponering för dessa ämnen?

Intervjuformulär Förskolechef

◆ Frågor ställda till förskolechef:

- 1) Tagit bort lek-elektronik som mobiltelefoner, sladdar och tangentbord
- 2) Rensat bland leksaker som inte är leksaker. Byggmaterial, väskor och skor av låtsasskinn i PVC-plast, kromgarvat läder samt oäkta metallsmücken är exempel på varor som kan innehålla ämnen som är skadliga för hälsa och miljö.
- 3) Rensat bland plastleksaker (PVC och omärkt och före 2007)
- 4) Rutin för att skölja eller torka av leksaker
- 5) Rensat bland pysselmaterial (märkningspliktigt, PVC mm)
- 6) Rensat bland kemiska produkter (gamla eller märkningspliktiga). Förvaring av märkningspliktiga.
- 7) Finns kemikalieförteckning med tillhörande säkerhetsdatablad?
- 8) Fasat ut kemiska produkter med utfasningsämnen.
- 9) Sorterat avfall, även farligt avfall.
- 10) Rutin för att hantera trasiga lågenergilampor rätt.
- 11) Rensa bland madrasser och lekkuddar från före 2007. Ingen PVC. Ny ska vara miljömärkta.
- 12) Bytt ut gamla möbler av skumgummi och konstläder
- 13) Bytt ut textilier med specialfunktioner (smutsavvisande, antibakteriella och flamsäkra). Nya textilier miljömärkta av naturmaterial.
- 14) Rutin för tvätt av textilier och mjukdjur.
- 15) Rutin för att tvätta händer innan maten och efter kontakt med kemiska produkter (t ex färg)
- 16) Rutin för att städa när barnen inte är i samma rum.
- 17) Handskar av nitril eller polyeten används.
- 18) Miljömärkta och parfymfria hygienprodukter används.
- 19) Andelen miljömedvetna inköp har ökat.
- 20) Prioriterat ekologiskt och serverat mer vegetariskt.
- 21) Undviker plast ihop med varm mat
- 22) Undviker teflon och använder inte aluminium ihop med sura livsmedel.

- 23) Spola i vattenkranen tills vattnet blir kallt för att undvika tungmetaller och bakterier.
- 24) Finns rutinbeskrivning om lågenergilampa går sönder?
- 25) Finns rutin att tvätta alla nya textilier?
- 26) Finns rutiner för att undvika att barn utsätts för gaser från strykning av pärlplattor eller laminering?
- 27) Tas leksaker och annat material emot av föräldrar? Görs en bedömning i så fall med avseende på kemikalieinnehållet?
- 28) Finns rutiner för att minska kemikaliebelastningen på förskolorna?
- 29) Finns det en uppdaterad kemikalieförteckning på förskolan?
- 30) Har förskolepersonalen kunskap om kemikalieförteckningen och dess innehåll?
- 31) Är märkningspliktiga pysselprodukter uppförda på förskolans kemikalieförteckning?
- 32) Är märkningspliktiga städkemikalier uppförda på förskolans kemikalieförteckning? Får förskolepersonalen någon form av utbildning om skadliga ämnen och hur man ska agera för att reducera barnens (och personalens) exponering för dessa ämnen?

◆ **Frågor från intervju 2015, vissa ställda även 2017:**

- 1) Vet ni att staden har en kemikalieplan och miljöprogram som stadsdelarna ska följa?
 - a. Om ja, hur påverkar det ert arbete?
 - b. Om nej, berätta vad den innehåller och fråga vad de ser att de skulle kunna göra i sitt arbete för att följa den.
 - 2) Vem utför inköpen till förskolan?
 - 3) Vilka ramavtal handlar ni på vid inköp?
 - 4) Hur följer ni upp att de miljökrav som ställts i ramavtalsupphandlingen uppfylls för de varor ni beställer?
 - 5) Har den som utför inköpen någon typ av miljöutbildning, för att t ex veta vilka ämnen som man bör vara observant på?
 - 6) Kan du redogöra för gällande Städ rutiner?
 - 7) När städas det? När barnen är där eller inte?

- 8) Utförs dammtorkning?
- 9) Dammsugning Används HEPA-filter?
- 10) Våttorkning – hur?
- 11) Vilka produkter används? Används miljömärkta och parfymfria produkter?
 - a) Rengöringsmedel?
 - b) Fönster/speglar?
 - c) Golvvax/golvpölish
 - d) Tvättmedel
 - e) Övriga städprodukter
 - f) Korsdragsvädras det efter städning?
- 12) Tvättas alla textilier (inkl. gosedjur) innan användning?
- 13) Finns rutin för regelbunden tvätt?
- 14) Används sköljmedel?
- 15) Hur ofta sker storstädning?
- 16) Dammsugs mattor varje dag?
- 17) Städas taklampor regelbundet?
- 18) Förvaras giftiga kemikalier i förskolelokalerna? Om så är fallet, är förvaringen säker?
- 19) Vem ansvarar för att en kemikalieförteckning upprättas? Hur ofta uppdateras den? Var finns den?
- 20) Finns det någon rutinbeskrivning på den enskilda förskolan som anger hur personalen skall agera och vad de skall tänka på för att reducera förekomsten av skadliga ämnen i förskolan?
- 21) Finns rutiner för vad som gäller om en lågenergilampa går sönder.
- 22) Vad vet du om giftfri förskola?
- 23) Hur fungerar kontakten mellan förskola och lokalförvaltningen?
- 24) Har personalen genomgått någon utbildning för hur barnen inte ska exponeras för skadliga ämnen.
- 25) Om föräldrar vill ge leksaker, tar ni emot det då?
- 26) Övriga kommentarer: